

DISTRICT OFFICE AND FIRST INSTANCE COURT COMPLEX

Рад примљен маја 2014, рад прихваћен јуна 2014.

Кузовић Душко

САЖЕТАК

У првој деценији по завршетку Првог светског рата, у југозападној Србији је саграђено неколико објеката у функцији државних служби. Међу овом категоријом објеката посебно место заузима објекат Округног начелства и првостепеног суда изграђен у Ужицу у периоду од 1923. до 1927. године. Пројекат је израдила Грађевинска дирекција Крушевац у духу архитектуре историјских стилова. Објекат се састоји од улазног ризалита и два бочна крила која су у осовини пресечена бочним ризалитима. Спратност објекта чине приземље и спрат. Главни улаз је кроз централни ризалит из кога се приступа у ходнике који су на дворишној страни бочних крила. Из ходника се даље приступа у канцеларије оријентисане према главној фасади и улици. У дворишту објекта налази се анекс са судском салом у коју се приступа из централног хола. Зидови објекта су од опеке, међуспратна конструкција је дрвена или метална, кровна конструкција дрвена. Кров је на две воде, осим изнад ризалита где је четвороводан, покривен керамичким црепом. Прозори приземља су са лучним натпрозорником, а спрата са равним. Врата приземља су у осовини ризалита и имају лучни надвратник. Фасада је компонована на високом соклу, приземље је обрађено са дубоким хоризонталним фугама, спрат је равно малтерисан. Декорација је ограничена на ризалите и простор око прозора где су плитке нише са једноставном декорацијом од низова медаљона и трака. На објекту се налазе спратни, појасни и завршни стрешни венац. Током 1956. и 1957. год. извршена је надградња и измењена главна фасада.

Кључне речи: архитектура Ужица, архитектура Србије, историјски стилови у Србији, јавни објекти, Округно начелство.

SUMMARY

In Uzice since year 1923. to 1927. was built the facility of District Office and First Instance Court. The project was developed by Krusevac Building Directorate in spirit of historical architecture

* др Душко Кузовић, дипл. инг. арх.
dkuzovic@gmail.com

styles. Property consists an entrance risalit and two side wings cut in axis with lateral risalits. Facility has ground floor and first floor. The main entrance is through central risalit from where is the access to corridors that are on garden side of side wings. From corridors approach continues to offices oriented to the main facade and the street. In courtyard is an annex with court room with entrance from the central hall. Walls are made of brick, mezzanine construction is wooden or metal, and roof structure is of wood. The roof is gabled except above risalit where it is hipped, covered with ceramic tiles. Ground-floor windows have arched beams and first-floor have flat. Ground-floor doors are located in risalit axle and have arched lintel. Facade is composed at high socle, ground floor is treated with deep horizontal fugues, floor is flat plastered. Decoration is limited to risalits and around window areas where are shallow niches with simple decoration of series of medallions and ribbons. Facility contains several cornices arranged by height of the facade. During years 1956. and 1957. building was upgraded and main facade modified.

Key words: public facilities, architecture of Uzice, serbian architecture, county district office, historical styles in Serbia.

УВОД

Архитектура западне Србије у првој деценији након Првог светског рата мало је проучавана. Постоји велики број објеката који су значајна архитектонска остварења и које је потребно представити јавности. Међу објектима који припадају овој категорији је зграда Округног начелства и првостепеног суда у Ужицу која је саграђена у периоду од 1923. до 1927. год., у духу архитектуре историјских стилова и представља један од највећих административних објеката у западној Србији тога доба. О архитектури Србије с краја 19.¹ и почетком 20. века² постоји неколико студија.

1 Ротер-Благојевић, М. (2004): *Архитектура грађевина јавних намена изграђених у Београду од 1868. до 1900. године, други део, Архитектура и урбанизам*, бр. 14-15, стр. 73-90.

2 Марковић, Ж., Станимировић, А. (1990): *Културно-историјско споменичко наслеђе Т. Ужица, Ужички зборник*, бр.19, стр. 75; Несторовић, Б. (1974): *Преглед споменика архитектуре у Србији 19.в., Саопштења*, бр. 10, Београд, стр. 166.

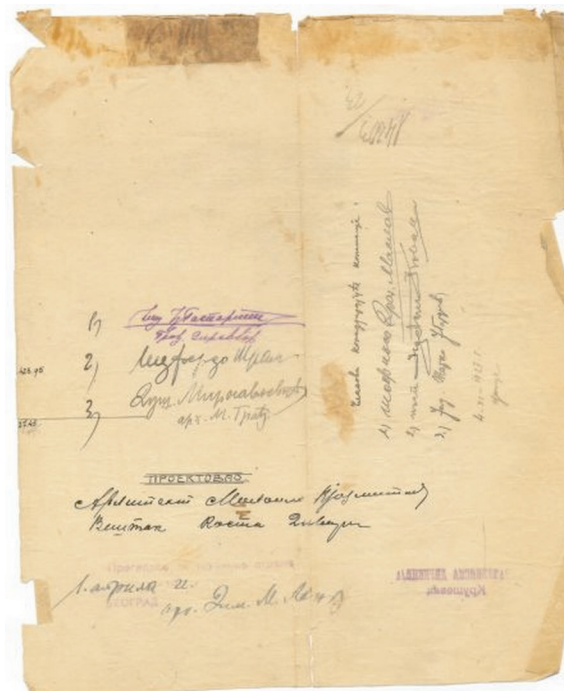
Слика 1а и 1б. Зграда Окружног начелства 1930. год.

Figure 1a and 1b. District Office building after construction around 1930.

О објекту Начелства, који је тема овог рада, написане су две информације.³ Стога се, ради расположивости будућим истраживачима, у овом раду износи прикупљена грађа о објекту (Сл. 1а и 1б).

Објекат се тренутно користи као зграда за потребе администрације Града Ужица и Златиборског округа. Зграда је стављена под заштиту државе Решењем Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије број 333/49 од 29. априла 1949. године.

Комплекс је саграђен према пројекту Грађевинске дирекције Крушевац. На листовима се налази број предмета из деловодника - „14203/23“. У доњем десном углу сваког листа налази се печат „Грађевинска дирекција Крушевац“. Изнад печата стоји натпис „Пројектовао“ и нечитак потпис „Архитекта Михајло...“ и „Вештак Коста Дивац“. Испод пројектанта стоји печат „Прегледао са техничке стране [место за датум] Београд“ и „1. априла 1922. године“ са потписом „Димитрије М. Леко“. На свим листовима пројекта налазе се потписи чланова колаудационе комисије, образоване решењем Министарства грађевина 1927. год.: „1) инж. Ђ. Гаспарини, грађевински директор, 2) Инж Фердо Шрам, 3) Душ. Миросављевић, арх. М. Грађ.“. Такође, на сваком листу се налази наслов „Чланови колаудирајуће комисије“: „1.) Шеф инж. Драг. Маслаћ, 2.) [нечитко], 3.) Инж. Жарко... [нечитко]“ и датум „4. 11. 1927. г. Ужице“ (Сл. 2).

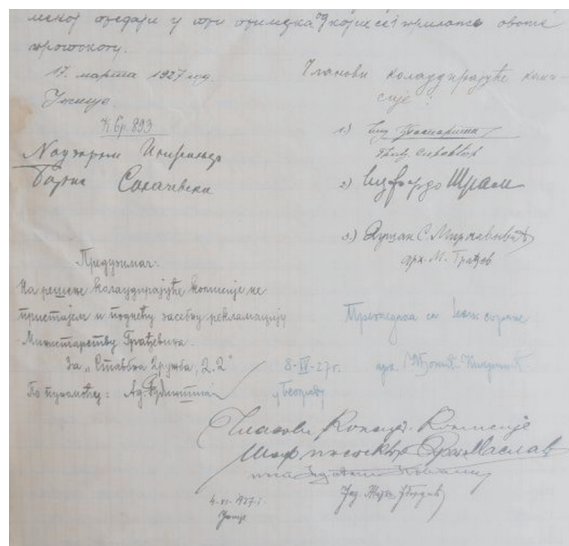

Слика 2. Детал са потписима у доњем десном углу листа

Figure 2. Detail with signatures in lower right corner of document

ИЗГРАДЊА

Објекат је саграђен у периоду од 1923. до 1926. године. Према Решењу Министарског савета од 7. 09. 1923. год. радови на изградњи уступљени су предузећу Ставбна дружба Д. Д. Љубљана из Београда за суму од 6.351.876,15 дин. Из окружног буџета је плаћено 400.000,00 дин. а остатак из државног. Према уговору, објекат је требало да буде завршен за 400 радних дана, почевши од 15. 09.

Слика 3. Закључна страна Протокола колаудовања 17.03.1927.

Figure 3. Conclusive page of Collaudation protocol 17.03.1927.

3 Марковић, Ж., Станимировић, А. (1990): *Културно-историјско споменичко наслеђе Т. Ужица, Ужички зборник*, бр.19, стр. 75; Несторовић, Б. (1974): *Преглед споменика архитектуре у Србији 19.в., Саопштења*, бр. 10, Београд, стр. 166.

Слика 4. Стање након реконструкције изведне 1956. и 1957. год.

Figure 4. Condition after the reconstruction 1956. and 1957.

1923. године. По основу захтева предузећа Министарство грађевина је донело решење број 11924 од 20. 05. 1926. год. којим је рок продужен до 01. 09. 1926. године. Колаудирајућу комисију предузеће је тражило 30. 09. 1926. године. Према грађевинском дневнику, сви радови на објекту завршени су 15. 12. 1926. године. Зграда је делом усељена у јуну 1926. год. (први спрат и жандармеријска зграда), где су смештени Окружни одбор, Жупанија, Финансијска управа, Грађевинска секција и Жандармерија. Комисију за пријем извршених радова образовану од Министарства грађевина 10. 02. 1927. год. чинили су: инж. Ђ. Гаспарини грађевински директор, инж. Фердо Шрам, арх. Душан Миросављевић. Надзорни орган је био Борис Сокачевски, а представник извођача инж. Адолф Рубинштајн. Комисија је завршила рад 17. 03. 1927. године (Сл. 3). Током 1956. и 1957. год. извршена је надградња и измењена фасада (Сл. 4).

ЛОКАЦИЈА

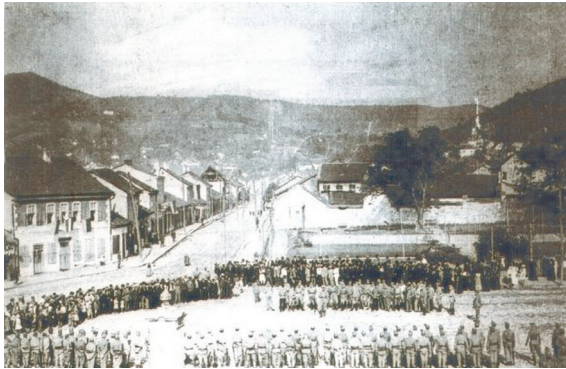
Кроз планове и фотографије могуће је анализирати локацију до почетка 20. века, а кроз старе карте до краја 18. века. На фотографији из Првог светског рата види се да на локацији нема објеката (Сл. 5). На фотографији из 1910. год. види се континуалан низ приземних објеката (Сл. 6) што се види и на *Другом урбанистичком плану* града из 1891. године (Сл. 7). На *Првом урбанистичком плану* Ужица из 1863. год. види се наслеђено стање са неправилним границама блокова (Сл. 8).

Локација се налази у центру насеља и везана је на један од три градска трга и главну улицу (државни пут ка Сарајеву и Црној Гори). На тргу се налазе гимназија, хотел и црква. Градска структура Ужица одликује се малим волументима стамбених објеката у којима се издвајају велики објекти гимназије, Начелства и цркве. У граду се обављала сва трговина (ракијом, дрвима и стоком) на трговима у градској чаршији (исток-запад) и у бочним улицама везаним за главну (север-југ). Зону карактеришу пословно-стамбени објекти дуж главне улице са пословањем у приземљу и становањем на спрату. Блок у коме се налази Начелство има троугаони облик, а објекат је постао средиште шире зоне (Сл. 9).

Парцела је неправилне геометрије, а објекат Начелства заузима најважнији део дуж источне и јужне границе парцеле. Око њега су постављени сви остали објекти. Иза централног ризалита, у дворишном делу парцеле, постављена је судница која је у директној вези са улазним холем и затвором. У северном делу парцеле, на регулационој линији, постављен је објекат са становима за жандарме који заузима целу ширину уличног фронта. Дуж источне границе парцеле постављен је објекат за смештај коња и сена, а дуж западне и источне границе парцеле, која није заузета објектима, налази се зидана ограда. Површине које нису заузете објектима обрађене су у калдрми.

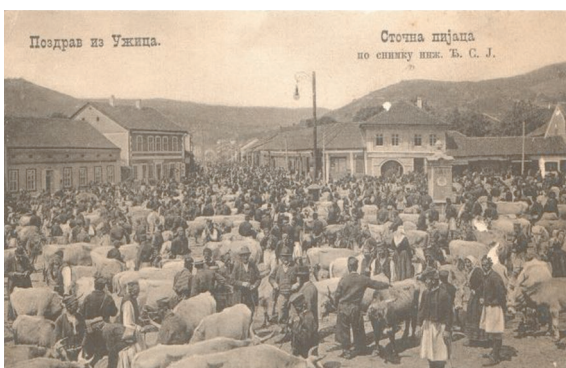
Слика 5. Стање локације током Првог светског рата 1914-1918. Год.

Figure 5. Location status during World War I 1914-1918.

Слика 6. Пијачни дан на тргу испред Начелства око 1910. год.

Figure 6. Market day in square in front of District Office around 1910.

ОРГАНИЗАЦИЈА

Комплекс је подељен у четири целине: управна зграда са анексом суднице, затвор, зграда стана за службенике и зграда за смештај коња. Сви објекти су распоређени по границама парцеле: објекат Начелства заузима простор дуж источне и јужне границе, затвор је у средишњем делу, зграда за службенике управе се налази на северном делу а за смештај коња је дуж источне границе парцеле. Ниво приземља имају сви објекти (Сл. 10), а ниво спрата имају објекат Начелства и стана за жандарме (Сл. 11).

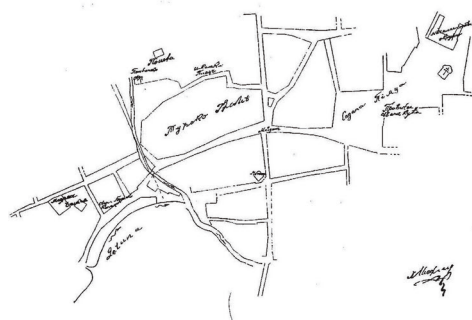
Објекат Начелства је организован око централног блока (у коме је смештен главни улаз) и два бочна тракта. Улазни блок и средине бочних трактова имају ризалите у којима су смештене вертикалне комуникације. Централни ризалит садржи улазни вестибил са степеништем, постављен је у осовини објекта и преко њега се приступа у централно степениште и даље у судску салу и бочна крила објекта. Канцеларијски простор је обезбеђен у два бочна крила која су организована око подужног ходника (смештеног на дворишној страни објекта) и низа канцеларија (оријентисаних ка улици). Све канцеларије су приближно истих димензија (3,8 x 5,0м). На крају јужног крила, у приземљу, налази се колски пролаз у двориште. У централном делу, на спрату, налази се сала за састанке у коју се приступа из хола. Санитарни чворови у приземљу и на спрату смештени су у дворишном делу бочних ризалита. Сала за суђења налази се у дворишном делу и у њу се приступа преко централног степеништа. У бочним деловима објекта налазе се помоћне просторије са степеништем којим се приступа у подрумски део и затвор (Сл. 12).

Објекат затвора, у приземљу и на спрату, организован је као низ просторија повезаних ходником (у облику ћириличног слова Г). Степениште је у централном делу. Објекат станова за жандарме налази се на северном делу парцеле, на регулационој линији. У нивоу приземља се

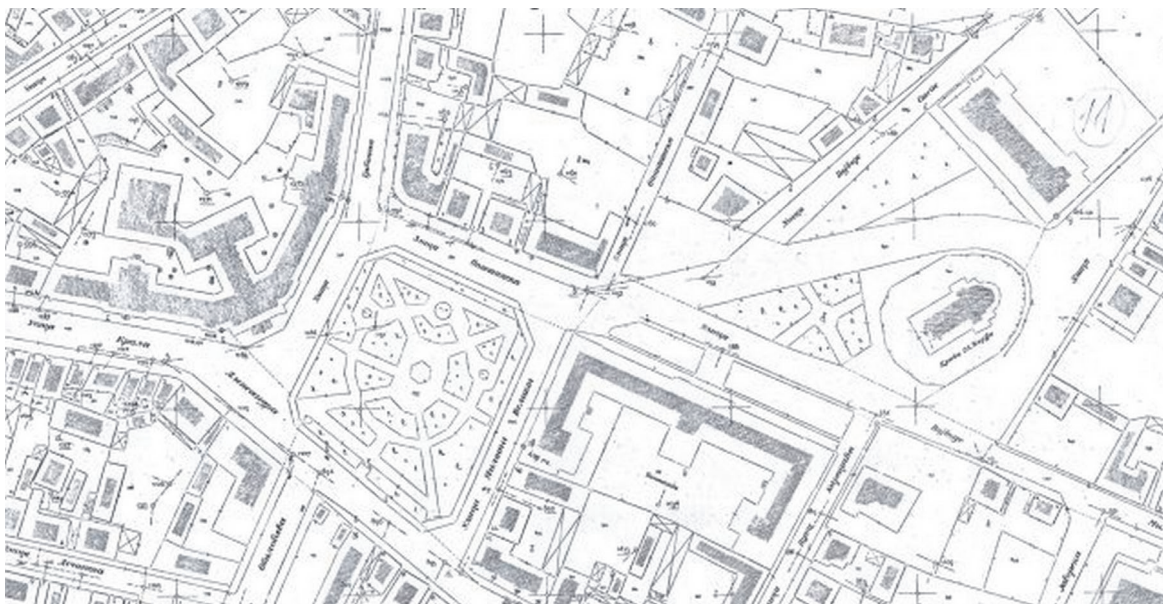
Слика 7. Регулациони план Ужица, 1891. год., део око Начелства

Figure 7. Regulatory plan of Uzice, year 1891, around District Office

Слика 8. Регулациони план Ужица, 1863. год., постојеће стање

Figure 8. Regularory plan of Uzice, year 1863, current state

Слика 9. Први катастарски план, 1934. год., део око Начелства

Figure 9. First cadastral map, year 1934., area around District Office

Слика 10. Основа приземља

Figure 10. Ground-floor basis

Слика 11. Основа првог спрата

Figure 11. First-floor basis

налазе: колски улаз, степениште и две стамбене јединице у које се приступа са степеништа и из дворишта. На спрату се налазе три велике просторије за становање чиновника и ходник дуж дворишне стране (Сл. 13).

Објект за смештај коња је приземни, подељен у две целине - за смештај 6 и 8 коња (у боксове 1,5 x 3,2м).

КОНСТРУКЦИЈА

Конструктивни систем је масивни, са темељима од камена, зидовима од опеке, кровна конструкција је дрвена (Сл. 14).

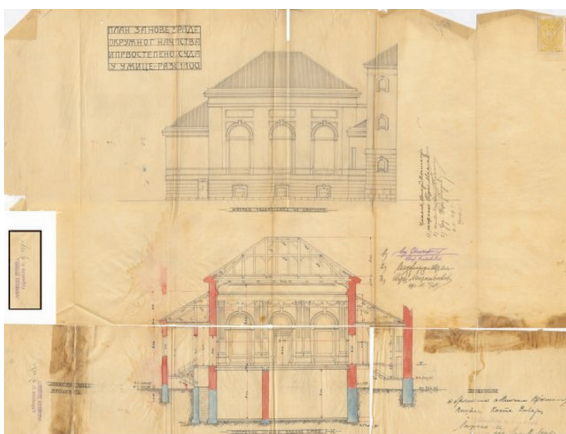
Темељи су од притесаног и тесаног камена, а поједини делови су зидани опеком. Дубина темеља је просечно 150цм. Ширина темељне стопе износи 105цм (на делу централног ризалита), 60цм (на делу фасадних зидова) и 45цм (на делу преградних зидова) (Сл. 15).

Зидови су од опеке у продужном малтеру. У приземљу, фасадни зидови бочних крила су дебљине 45цм, а бочних ризалита 60цм. Конструктивни унутрашњи зид је дебљине 60цм, а преградни 45цм. Централни ризалит има фасадне зидове дебљине 105цм, конструктивне 60цм и преградне 45цм. На спрату, дебљина фасадних зидова бочних крила износи 45цм, а преградних 30цм. Висина надзидка фасадних зидова у крову према улици је од 100 до 220цм. Светла висина приземља је 4,0м, спрата 4,5м, суднице 6,0м, ходника 4,0м.

Међуспратна таваница је начињена на дрвеним или металним носачима. Растојање металних носача зависи од просторије и оптерећења и креће се од 120цм за распон од 4,0м (хол на спрату) до 100цм за распоне од 8,9м и 5,45м

Слика 12. Изглед и пресек судске сале из дворишта

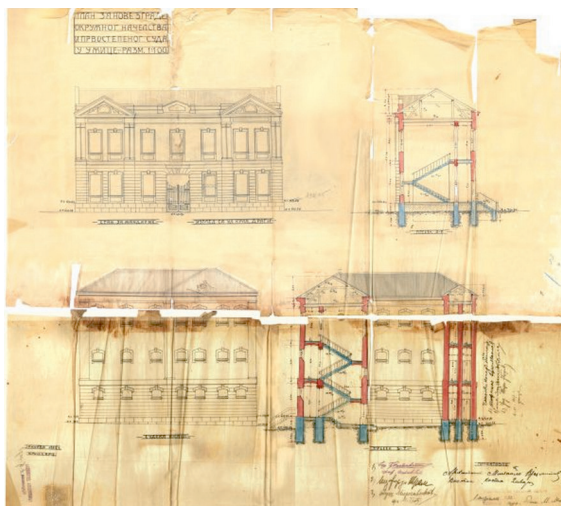
Figure 12. Layout and cross-section of judicial sale from yard main entrance

(судница). Висина, са свим слојевима пода и плафона, износи 50цм. Плафонска конструкција спрата је окачена на дрвене греде димензија 18/26цм и оне су независне од кровне конструкције. Укупна висина плафонске конструкције спрата износи 50цм.

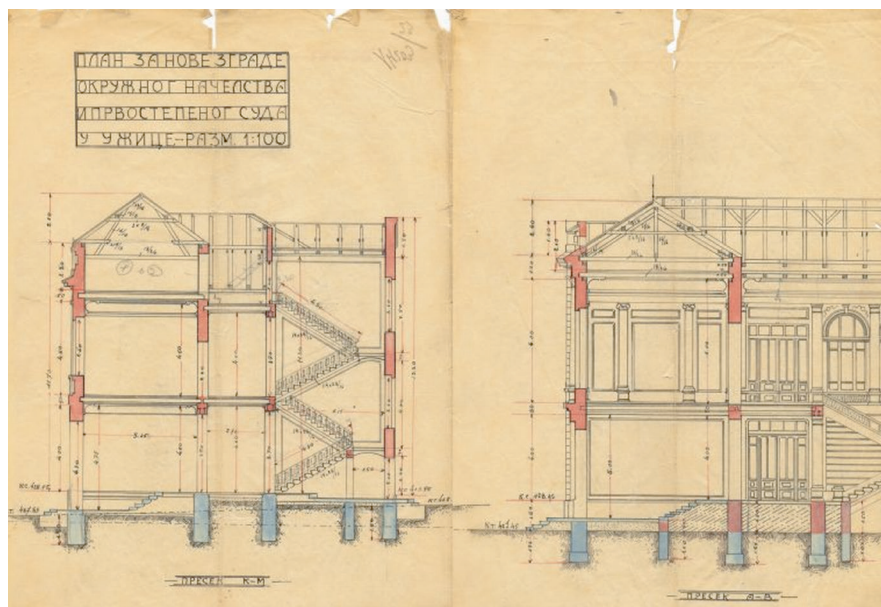
Кровна конструкција је начињена од масивне дрвене грађе. Кров је двоводан и сложен, конструктивно решен системом једноструке вешалке или једноструке столице са косим ступцима. Димензије кровних елемената су: рог 13/16цм, рожњача 16/18цм, венчаница 16/14цм, стуб 16/16цм, подна затега 18/26цм. Покривач је керамички цреп.

Врата и прозори су од дрвене грађе. Прозори су двоструки са надсветлом, дводелни или троделни. Свако прозорско крило има унутрашњу поделу. Прозори приземља су са полукружним натпрозорником, а прозори спрата са хоризонталним. На спрату су различити прозори у централном ризалиту, са полукружним натпрозорником, са три крила и три дела надсветла. Након реконструкције и

Слика 13. Стан за жандарме - изглед, пресек О-П, судска апсана и пресек С-Т

Figure 13. Gendarmes flat - look, section O-P, court jail and section S-T

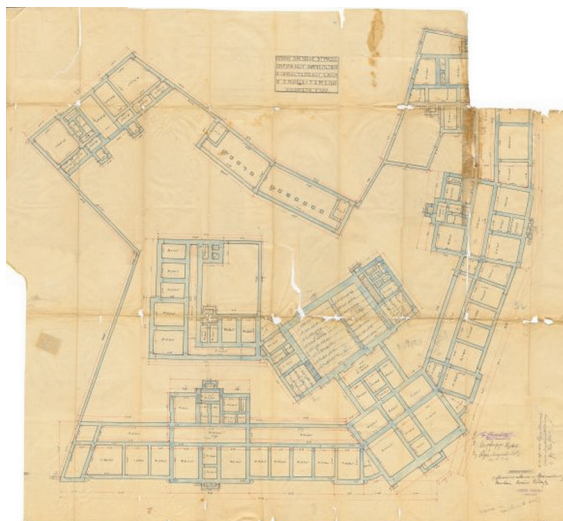

Слика 14. Пресек А-Б и пресек К-М

Figure 14. Section A-B and section K-M

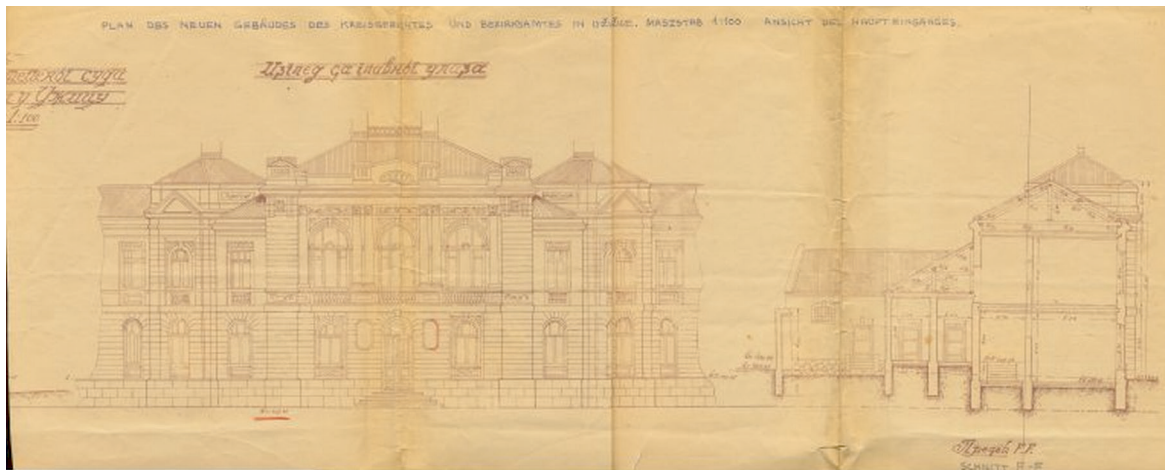
надградње објекта додат је још један низ прозора у другој етажи (који нису усклађени са геометријом и величином прозора приземља и спрата). Врата на фасади су начињена од дрвета, имају надсветло, од тврде су грађе са оквирним профилем и испуном од правоугаоних дрвених таблица. Улазна врата имају полукружни надвратник и надсветло подељено у три дела. У ходнику, врата између улазног дела и бочних крила подељена су на четири дела од којих се отварају два средишња крила док су бочна крила фиксна. Врата на улазу у канцеларије су двокрилна, без надсветла, а довратник заузима целу дебљину зида.

Зидне декорације су примењене у сали за састанке, судници и централном стеништу. Декорација сале за састанке

Слика 15. Основа темеља

Figure 15. Foundation base

Слика 16. Изглед са главног улаза
Figure 16. Layout from main entrance

се заснива на подели зидне равни помоћу пиластера и на обради тако формираних поља у правоугаоне равни у зони стабла стуба (изнад постамента) и зони капитела. Горња зона, изнад капитела пиластра, обрађена је ентаблатуром, фризом и карнизом. Декорација суднице је таква да је зидна раван подељена удвојеним пиластрима на три дела. Пиластри су комплетног ордера. Изнад нивоа капитела постављен је ентабламент, фриз и карниз. Поља између пиластера подељена су у складу са пиластром - на зону постамента, стуба и капитела. Унутар овако формираног поља начињене су нише са полукружним натпрозорником и кључним каменом. Оваква композиција у зони карниза постамента и ослонца лука нише са подеоним има појасни венац. Све остале просторије су равно малтерисане.

Плафонске облоге су у складу са важношћу просторије. Обрада плафона у свим просторијама је једноставна, равно малтерисана, изузев централног степеништа, хола, сале за састанке и суднице, где је примењена декорација.

Подне облоге, у зависности од намене просторије, могу се поделити у три групе: улазни хол и степениште (мермер), ходници крила и канцеларије (паркет) и санитарни чворови (терацо).

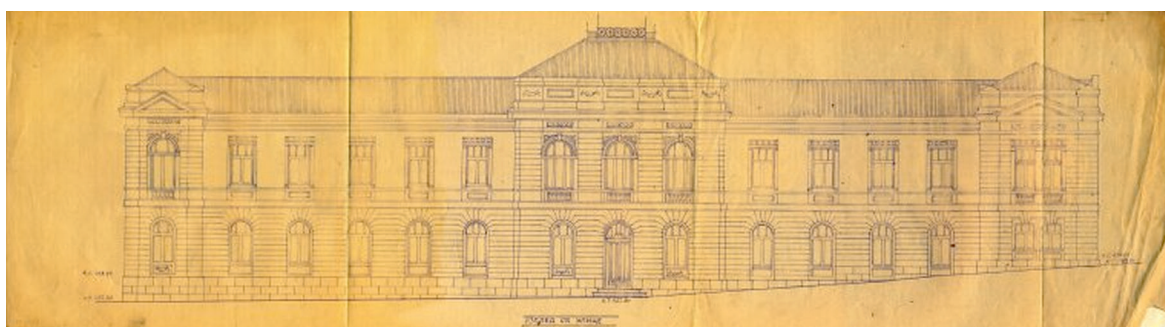
Фасадна облога је начињена од цементног малтера. Површине у нивоу сокла су малтерисане а затим штоковане са подражавањем правилних камених тесаника, у нивоу приземља су малтерисане а затим обрађене са дубоким хоризонталним спојницама, а фасада спрата је равно малтерисана.

ОБЛИКОВАЊЕ

Волумен објекта се тракасто пружа целом дужином уличног фронта, спратности коју чине високи сокл (до 2,8м), приземље и спрат. У осовини бочних крила постављени су ризалити који су нижи од централног. Са обе стране централног ризалита постављени су мали ризалити чија је улога да формирају трећу фасаду. Централни ризалит је на угловима наглашен пиластрима који се пружају целом висином фасаде. У средишњем делу постављени су удвојени стубови комплетног ордера (Сл. 16).

Подела фасаде је изведена применом спратног, појасног, натпрозорног и завршног кровног венца. *Спратни венац* се састоји од правоугаоног профила који изнад има плочу са полукружним завршетком. *Завршни кровни венац* се састоји од три дела: правоугаоне, полукружне и плоче са профилом у облику слова С. *Парапетни венац* је правоугаоног пресека. *Пиластри* се пружају целом висином ризалита и у односу на хоризонталне венце се налазе у другом плану.

Фенестрација - прозори приземља су са полукружним а спрата са хоризонталним натпрозорником и смештени су у плитке нише. Централни ризалит и бочни ризалити имају три прозорске осовине, ризалити уз централни једну, док поља бочних крила имају четири односно пет. Међусобно удаљење прозорских отвора (димензија 120 x 240цм) једнако је ширини прозорског отвора. Прозори на сали за састанке и на судници су димензија 200 x 370цм.

Слика 17. Изглед са улице и пресек Ф-Ф
Figure 17. Layout from street and section F-F

Сва фасадна врата у објекту (димензија 180 x 440цм) су смештена у осовини ризалита. Врата на канцеларијама су димензија 120 x 260цм (Сл. 17).

Фасадна пластика је ограничена на ризалите и око прозорских отвора. Пластика око прозора спрата заснива се на плиткој ниши правоугаоног облика која опасује прозор од коте пода до појасног венца. Дуж натпрозорника је пет кружних медаљона уоквирених са две правоугаоне траке. У зони допорзорника су дупле траке.

Прозор сале на спрату је смештен у зону између два пиластера, у зони парапета има балустраду са 7 балустера и широком прозорском даском, са бочних страна постављени су профилисани пиластери који се завршавају у равни ослонца лука натпрозорника. Зона изнад прозора је подељена натпрозорним појасним венцем на два дела. У троугаоним зонама између лука и пиластера натпрозорника смештена је декорација. У зони испод завршног кровног венца су удвојене конзоле. На слемени крова ризалита је украсна ограда. Поред централног улаза, на бочним зидовима, налазе се плитке нише за натписе и ознаке.

ЗАКЉУЧАК

У Ужицу је у периоду од 1923. до 1926. год. изграђен објекат Окружног начелства и првостепеног суда. Овај недавно откривен пројекат израдила је Грађевинска дирекција Крушевац и ово је његова прва јавна презентација. Објекат је на јужној и западној граници парцеле према пијаци и улици. У објекат се приступа преко главног улаза смештеног на углу који се налази у централном ризалиту, а у бочним ризалитима се налазе помоћни. Из улазног хола се приступа у ходнике који се пружају дуж дворишних страна бочних крила. Низ канцеларија је смештен према главној фасади. Главно степениште (трокрако) се налази у централном ризалиту, а помоћна се налазе у бочним (двокрако). Поред централног степеништа су мала и велика сала. Кров на крилима је двоводан, а изнад ризалита сложен. Прозорски отвори бочних крила су једнаких димензија. На објекту су примењени високи сокл, спратни венац, појасни венац и завршни кровни венац. Прозорски отвори су у ниши са једноставном профилацијом. Врата на улазима у објекат у сва три ризалита се завршавају лучним надвратником. Током 1956. и 1957. год. извршена је надградња објекта за још једну етажу. У поређењу са објектима саграђеним у истом периоду, а на основу сложености садржаја, површине, квалитета грађевинских радова и посебно архитектонског обликовања, зграда Окружног начелства и првостепеног суда у Ужицу представља један од најважнијих примера архитектуре историјских стилова у југозападној Србији.

ЛИТЕРАТУРА

- Марковић, Ж., Станимировић А. (1990): *Културно-историјско споменичко наслеђе Т. Ужица, Ужички зборник*, бр. 19, стр. 75.
- Несторовић, Б. (1974): *Преглед споменика архитектуре у Србији 19.в., Саопштења*, бр. 10, Београд, стр. 166.
- Ротер-Благојевић, М. (2003): *Архитектура грађевина јавних намена изграђених у Београду од 1868. до 1900. године, први део, Архитектура и урбанизам*, бр. 12-13, стр. 109-121.
- Ротер-Благојевић, М. (2004): *Архитектура грађевина јавних намена изграђених у Београду од 1868. до 1900. године, други део, Архитектура и урбанизам*, бр. 14-15, стр. 73-90.

ИЗВОРИ

- Историјски архив Ужице, Грађевинска секција Ужице, године: 1922. (бр. 44-3243), 1926. (бр. 57-3292) и 1927. (*Уговор о грађењу, Решења, Протокол о коладовању*)
- Архива М. Познановића из Ужица (фотодокументација)
- Архива аутора (*Пројекат објекта*)

ПОРЕКЛО ИЛУСТРАЦИЈА

- Слика 1а, 1б, 4, 5, 6: архива М. Познановића из Ужица
- Слика 2, 3: Историјски архив Ужице
- Слика 7, 8, 9: Народни музеј Ужице
- Слика 10 до 17: архив аутора